

20. YÜZYIL İSLÂM DÜNYASINDA HİLAFET TARTIŞMALARI

Ramazan Yıldırım, İstanbul: İşaret Yayınları, 2016, ss. 312.

Halil İbrahim DELEN*

İslam tarihinde yönetim konusunda en köklü değişiklik hilafetin ilgasıyla birlikte yaşanmış ve bu değişiklik doğal olarak geleneksel siyaset teorisinde yeni bir çığır açmıştır. TBMM'nin hilafeti ilga etmesi birtakım tartışmalara neden olmuştur. Sembolik de olsa mevcut bazı kurumların durumu gündemdeki yerini almıştır.

Bu tartışmalarda hala canlılığını koruyan temel nokta, Kur'an'da statüsü çizilmiş, hedefi belirlenmiş bir İslâmî yönetim modeli veya siyaset teorisinin olup olmadığıdır. Ramazan Yıldırım tarafından Kelam alanında hazırlanan doktora tezinin kitaplaştırılmış hali olan bu çalışma, hilafetin ilgası sürecinde yaşanan tartışmaların teolojik boyutlarını ele almayı hedeflemektedir.

Eser, “Önsöz”, “Giriş”, üç ana bölüm ve “Sonuçtan” oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi ve amacına yer veren müellif, hilafet meselesinin klasik kelam literatüründe nerelerde ve nasıl ele alındığına kısaca değinmektedir. Müellif, hilafetin ilgası ile başlayan yönetim tartışmalarının birçoğunun siyasal iktidarın teolojik boyutunun sorgulanmasında düğümlendiğini, bu noktanın da meseleyi tarih ve siyaset araştırmalarından ayırıp kelâmî boyuta taşıdığını belirtmektedir. Müellifin belirttiği bu nokta araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır.

“Tarihsel Bir Kurum Olarak Osmanlı Hilafeti” başlığını taşıyan birinci bölümde, hilafet kurumunun Osmanlı'ya kadar olan

---

* Arş. Gör., Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, hidelen@nku.edu.tr

süreçte geçirdiği evreleri ve Osmanlı'ya intikalinde ortaya çıkan tartışmalar ele alınmaktadır. Müellif bu bölümü de üç ayrı başlıkta incelemiştir. Konunun özet bir şekilde ele alındığı bu bölümde dikkat çeken nokta kaynakların çoğunluğunu birincil kaynakların yerine son dönemlerde yapılan çalışmaların oluşturmasıdır.

“Saray Halifeliğinden Meclis Halifeliğine Geçiş” isimli birinci bölümün ikinci temel başlığında milli hâkimiyetin ilan edilmesinden meclis halifeliğine geçiş süreci, bu dönemde yaşanan tartışmalar, taraflar ve argümanları kısaca anlatılmaktadır.

Birinci ana bölümün son temel başlığını “Osmanlı Hilafetinin Dini Savunusu” oluşturmaktadır. Bu bölümde hilafet tartışmalarının en yoğun yaşandığı iki dönem olan Yavuz Sultan Selim Dönemi ile II. Abdülhamid Dönemi ele alınmaktadır. Yavuz Sultan Selim dönemindeki tartışmaların omurgasını halifeliğin Abbasilerden merasimle alınıp alınmadığı ve hilafetin Kureyşiliği meselesi oluşturmaktadır. Müellif, Yavuz Sultan Selim dönemindeki tartışmaları, Osmanlı padişahlarının halifeliğini ispatı amacıyla yazılan Sadrazam Lütfi Paşa'nın kalem aldığı -o dönemdeki tartışmaları yansıtmaları bakımından önemli bir kaynak olan- “Risâletü Halasi'l-Ümme fi Ma'rifeti'l-Eimme” isimli te'lifini merkeze alarak değerlendirmektedir.

II. Abdülhamid döneminde ise hilafet tartışmalarından çok İslam birliği düşüncesinden hareketle hilafet kurumunun bir üst şemsiye olarak işlevsel hale getirilmesinin hedeflenmesi ve bu minvalde yapılan çalışmalar göze çarpmakta, bu dönemde yazılarak Osmanlı coğrafyasına dağıtılan risalelere dikkat çekilmektedir.

İkinci bölümün son ana başlığı “Meclis Halifeliğinin İlgası” ile saltanatın kaldırılmasından hilafetin ilgasına kadar olan süreç dikkatlere sunulmaktadır. Buraya kadar ki süreçte tartışmaların doğduğu ortam genel olarak aktarılmaya çalışılmıştır. Bununla

birlikte, bölümün alt başlıkları arasında kronolojik sıralamanın takip edilmesi konuyu anlaşılır kılma açısından daha uygun görünmektedir.

Çalışmanın ikinci ana bölümü “İktidarın Dini Temellerinin Sorgulanması” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde müellif, çalışmanın ana meselesi olan saltanatın kaldırılması ile başlayan halifenin meşruiyeti ve yetki sahası tartışmalarına dair ileri sürülen tezleri incelemeye çalışmıştır. Müellif, o dönemdeki tartışmaların omurgasını oluşturduğunu düşündüğü iki şahsın tezlerini merkeze almaktadır. Dönemin Adalet Bakanı Seyyid Bey’in “Saltanatsız Hilafet” tezi ile Mısır’da Ali Abdurrâzık’ın “Din-Siyaset Ayrımı” tezini irdelemektedir. Burada meseleleri incelerken muhalif görüşlere de değinmektedir.

Müellif, çalışmasının son bölümünde “Tepkiler ve Katkılar” başlığıyla Ali Abdurrâzık’a verilen kurumsal ve bireysel tepkilere yer vermiştir. Burada özellikle Ali Abdurrâzık’ın ileri sürdüğü görüşlere Ezher ulemasının verdiği cevaplar göze çarpmaktadır.

Müellif, çalışmasında tasviri olarak hem hilafeti savunanların hem de hilafeti kaldırmak isteyenlerin din dilini nasıl kullandıklarını başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Hem Seyyid Bey’in hem de Ali Abdurrâzık’ın ortaya koyduğu tezlerin önemli noktalarına dikkat çekmiş onların argümanlarına yer vermiştir. Müellifin, onların kendi öncül ve kabullerinden hareketle çıkarım süreçlerini sorgulaması eseri başarılı kılan yönlerdendir. Fakat çalışmanın önemli bir kısmını Ali Abdurrâzık’ın tezi ve ona yöneltilen eleştirilerin oluşturduğu dikkat çekmektedir. Hilafetin ilgası ile ilgili tartışmaların Mısır riyasetinde yürütüldüğü aşikârdır. Lakin bu meselenin temelini Mısır ulemâsı ile Ali Abdurrâzık’ın fikirlerinin oluşturduğu düşünülmemelidir.

Sonuç kısmında müellif, hilafet meselesinin dini temelli değil, siyasi bir mesele olduğunu dile getirerek eserin özetini yapmakta ve temel görüşleri sıralamaktadır.

Eserin, 20. Yüzyılda yaşanan hilafet tartışmalarının iki temel sorunsalını gözler önüne sermesi ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca müellifin özel olarak din-siyaset ilişkisine dair saha çalışmaları yapması da eseri önemli kılmaktadır.